

Секція 3. Сучасні проблеми психологічної освіти

Мовмига Н.Є.,

кандидат психологічних наук

доцент кафедри охорони праці та навколишнього середовища

Навчально-науковий інститут механічної інженерії і транспорту

Національний Технічний Університет

"Харківський Політехнічний Інститут"

м. Харків, Україна

**КРИТЕРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ
ЖИТТЄВИХ ДОМАГАНЬ НА ЕТАПІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ**

Аналіз останніх досліджень показує, що саме юнацький вік є сенситивним періодом ціннісно-професійного самовизначення молоді, яке лежить в основі формування життєвих домагань. Вони включають уявлення про життєві цілі, очікувані професійні успіхи і досягнення, задають вектор моделювання життєвого шляху особистості, що конкретизується у тому числі і в освоєній професійній діяльності.

Феномен життєвих домагань складний по своїй структурі і багатогранності взаємозв'язків своїх компонентів у динаміці розвитку особистості. Ми розглядаємо його як рефлексивний компонент психічної організації людини, що є соціально-психологічним механізмом самоздійснення і саморозгортання особистості в контексті знаходження життєвого досвіду через усвідомлення власних потенцій. Цей механізм дозволяє моделювати й активно наближати бажане майбутнє відповідно до осмислених поставлених життєвих задач і соціальних очікувань на основі самореалізації, що обумовлює життєстійкість суб'єкта діяльності і дозволяє найбільше повно використовувати свій життєвий ресурс. Самоздійснення особистості відбувається шляхом творчої реалізації себе в житті (життєве самоздійснення) і професії (професійне самоздійснення),

детерміноване розгортанням ціннісних і значеннєвих конструктив особистості і спрямовано на визначення загальної життєвої стратегії людини. Базуючись на суб'єктній активності, життєві і професійні домагання детермінують самовдосконалення і саморозвиток через усвідомлення особистістю здатності здійснювати значущі зміни у власному життєвому шляху, об'єкті діяльності, інших людях і самому собі, забезпечують втілення особистісного змісту у власних цілях і формулювання задач у подальшій діяльності [2].

Класична наукова традиція ґрунтується на уявленні про те, що біологічна стать є об'єктивно існуючою формою тілесної організації індивіда, яка знаходить віддзеркалення в соціальних формах спілкування і взаємодії. Ці соціальні аспекти поведінки, особистісні особливості виступають лише “культурним фасадом” або “надбудовою” над анатомо-фізіологічною структурою і психофізіологічними процесами. За такого підходу гендер в соціально-психологічному аспекті фактично зводиться до сукупності асиметричних і взаємодоповнюваних моделей поведінки, а саме дослідження набуває описового характеру даних гендерних відмінностей, нормоцентристський нахил якого може акцентувати “відповідність” моделі певним еталонам взаємодії [1].

Методологічною основою класичної традиції аналізу гендерних відмінностей є статеворольова концепція Парсонса-Бейлза. Статеві ролі вони зводять до передзаданих, неминучих для виконання і фундаментальних для існуючої соціальної системи, а конформність до заданих статевих ролей демонструє “успішну” соціалізацію особистості. Розуміння ж гендера як сукупності соціальних ролей або культурних моделей взаємодії в методологічному відношенні досить проблематичне, адже статеворольова концепція зводить гендер до гендерних стереотипів (схем сприйняття) – одного з його соціально-психологічних проявів. Така

позиція призводить до того, що реальна поведінка не враховується в соціально-психологічних дослідженнях, а зміни змістового наповнення статевих ролей не можуть бути пояснені соціальними чинниками, тому що ролі виявляються прив'язаними до біологічної основи чоловічої і жіночої поведінки [1; 6; 7].

З появою соціально-психологічної теорії гендерної схеми, розробленої С. Бем [5], гендер розуміється як зафіксована в культурі сукупність (схема) особистісних якостей і способів соціальної взаємодії, з якою співвідносить себе кожен індивід, упорядковує і типізує індивідуальний досвід, організовує і типізує поведінку чоловіків і жінок. Гендерна схема є зв'язною системою уявлень ("гендерна лінза", за визначенням С. Бем), крізь призму якої особистість сприймає і трактує будь-яку інформацію, пов'язану із статевою приналежністю.

Концепція гендерної схеми С. Бем вдало накладається на первинне уявлення про гендер як соціальну надбудову над біологічною статтю, що дало можливість визначити її методологічною основою гендерних досліджень. Водночас багато гендерних досліджень було присвячено виключно виділенню змістового різноманіття гендерних схем, представлених в різних соціальних групах і ситуаціях соціальної взаємодії, залишаючи за дужками механізми їх формування.

Гендерні дослідження переважно використовують методологію *феміністської теорії*, через яку й інші неklasичні (критичні) методології, а їх гармонійне поєднання дає підставу говорити про специфічну гендерну методологію аналізу. Методологічним принципом *феміністської теорії* виступає те, що не існує особливого жіночого або чоловічого ества й заданого жіночого або чоловічого соціального й психологічного типів, заперечується наявність причинної залежності між чоловічою і жіночою

тілесною (і психофізіологічною) організацією і соціально-психологічними характеристиками особистості [1;3; 4].

Уявлення про соціальне конструювання гендера істотно відрізняється від класичної теорії статевої соціалізації, розробленої в рамках статево-рольового підходу Т. Парсонса, Р. Бейлза та М. Комаровськи. На їх думку в створенні гендерних стосунків важлива активність особистості, а не просте засвоєння й відтворення соціальних норм. Адже гендерні стосунки мають суб'єктивну природу та вибудовуються в процесі соціальної взаємодії [1; 4].

У гендерній методології постулюється атрибутивний характер гендерної ідентичності. Якщо у класичних поглядах гендер є статусом, що формується в процесі соціалізації, після чого відбувається лише зміцнення і збагачення вмісту репертуару гендерних ролей, то етнометодологічні принципи аналізу стверджують, що гендер залишається мінливим в подальшому та може розходитися з гендерною ідентичністю, яка в конкретній ситуації може спонукати змінювати гендерні характеристики особистості релевантно ситуації взаємодії.

На основі дослідження сутності життєвих домагань, чинників їх формування і реалізації, вікових закономірностей становлення, методології гендерного підходу (атрибутивного характеру гендерної ідентичності, яка може спонукати змінювати гендерні характеристики особистості релевантно ситуації взаємодії), визначено емпіричні індикатори (критерії) сформованості:

- *когнітивної складової життєвих домагань* (усвідомлене ставлення до свого майбутнього – образу майбутнього, самостійне, стратегічне, інструментально-структуроване планування життєвого сценарію на основі власної успішності й емоційної задоволеності, гендерна ідентичність особистості на основі поєднання особистісних характеристик –

фемінінності, маскулінності й андрогінності);

- *мотиваційно-ціннісної складової* (мотиваційна тенденція досягнення успіху (або уникнення невдачі), ієрархія цінностей і сфер самореалізації (усвідомлення сенсу діяльності), особистісні смисли професійної діяльності (місце професійно значущих цінностей в ієрархії цінностей і сфер життя), наявність життєвих цілей і рівень їх усвідомленості, емоційна насиченість, планування, моделювання на їх основі професійного шляху й оцінювання його результатів);

- *операційно-регуляційної складової* (регуляційні властивості (ефективна самостійність – відповідальність, самоконтроль, здатність адекватно оцінювати зовнішні і внутрішні умови діяльності), надійності і гнучкості, гендерно-рольових стереотипів, співвіднесених з ними професійних та соціальних ролей).

Безумовно, феномен життєвих домагань складний за своєю структурою і багатогранністю взаємозв'язків зазначених показників між собою, особливо в динаміці розвитку особистості, тому важливим є виявлення таких зв'язків на етапі емпіричного дослідження.

Література.

1. Воронцов Д. В. Гендерная психология общения / Д. В. Воронцов. – Ростов н/Д: Изд-во ЮФУ, 2008. – 208 с.
2. Життєві домагання особистості: [монографія] / [Т. М Титаренко І. В. Лебединська, Н. В. Анікіна, О. Я. Кляпець та ін.] ; за ред. Т. М. Титаренко. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 456 с.
3. *Здравомыслова Е., Тёмкина А.* Социальное конструирование гендера как методология феминистского исследования // Российский гендерный порядок: социологический подход / под ред. Е. Здравомысловой, А. Тёмкиной. - СПб.: Изд-во Европейского ун-та в С-Петербурге, 2007. - С. 9-33.
4. *Ключко О. И.* Отечественный вариант гендерных исследований // Общественные науки и современность. - 2007. - № 4. - С. 172-176.
5. *Bem S. L.* The lenses of gender: transforming the debate on sexual inequality. Yale University Press: New Haven and London, 1993. – 256 p.
6. *Goffman E.* Gender Display // Lemert C., Branaman A., eds. Goffman Reader. Oxford, UK: Blackwell Publ. P. 201-208.
7. *Kessler S. J., McKenna W.* Gender Construction In Everyday Life: Transsexualism (Abridged) // Feminism & Psychology. 2000 SAGE (London, Thousand Oaks and New Delhi). Vol. 10(1): 11-29.